

Vajna Ádám

„NEM VAGYOK MEGBÍZHATÓ TANÚ”*A kortárs aktuálpolitikai líra Norvégiában*

A politika és irodalom közötti erős kapcsolat nem számít újdonságnak a norvég közéletben. Ezt legjobban egy speciális norvég kifejezés, a *poetokrácia* (poetokrati) mutatja, amelynek a Norvég Akadémiai Szótárban külön szócikke is van: „befolyással bíró szerzők csoportja, akik aktívan részt vesznek a társadalmi vitákban”.¹ A kifejezést ebben a jelentésben először 1902-ben használta Ernst Sars norvég történész, politikus a kor írófejedeleméről, Bjørnstjerne Bjørnsonról szóló cikkében. Sars szerint a 19. századi norvég történelem nagy része, ha változó mértékben is, de poetokratikus volt, azaz „talán kijelenthető, meglehetősen ritka, hogy egy nép olyan mértékben legyen vezetve és képviselve a költői által, mint a norvég nép volt 1814 óta”.² A norvég történelemben még egy jól megjelölhető időszak van, amikor az írók és az irodalom kifejezetten politikusnak számított, ez a hetvenes évek ideje, amelynek során az irodalmi közbeszédet erősen a kor szociárealista (ami, bár szintén baloldali kötődésű, de nem egyenlő a keleti blokkra jellemző szocialista realizmussal) prózája határozta meg, olyan szerzőknek köszönhetően, mint Dag Solstad vagy Kjartan Fløgstad.

A *poetokrácia* kifejezés a mai napig része az irodalomról szóló közbeszédnek, bár időnként negatív előjellel, mint például Geir Gulliksen 2003-as, meghatározó esszéjében. Gulliksen szerint az, hogy a norvég irodalomban ekkora súlyt kapott ez a szó, éppen arról árulkodik, mennyire nem képes a közeg megfelelően hozzáállni az esztétikai élményekhez, és „ahelyett, hogy az olvasás során figyelne arra, a szöveg miként ábrázol politikai vagy egzisztenciális meglátásokat, irodalmon kívüli elköteleződésért kiált”.³ Könnyebb a költő véleményével foglalkozni, mint a költészetével, véli, s esszéjének végkövetkeztetése mintha választóvonalat húzna valóság és irodalom közé. Jelen írás témája vi-

- 1 *Det Norske Akademis Ordbok*, „poetokrati” szócikk, lásd: <https://naob.no/ordbok/poetokrati>. [Az idézetek fordításai, hacsak másként nem jelzem, mind tőlem származnak.]
- 2 Johan Ernst Sars, *Bjørnsons Plads i Norges politiske Historie* = Bjørnstjerne Bjørnson, *Artikler og taler*, 1. kötet, szerk. Christen COLLIN – Hans EITREM, Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, Oslo–Koppenhága, 1912, 8.
- 3 Geir GULLIKSEN, *Poetokrati = Kan vi gjøre det igjen: Tilnærmet samlet sakprosa*, Aschehoug, Oslo, 2013, 453.

szont éppen az a köztes szféra, amelyben a kettő szétszalazhatatlanul összeér: olyan versek, amelyekben konkrét, kortárs politikai események jelennek meg vagy kerülnek feldolgozásra. Előtte azonban érdemes tisztázni, mit érthetünk politikai irodalom vagy politikai líra, illetve aktuálpolitikai költészet alatt.

A politikai líra definíciói

A *politikai líra* kifejezés egyértelmű meghatározásának lehetetlensége abból az egyszerű okból fakad, hogy mind a *politika*, mind a *líra* definícióiból átláthatatlan mennyiségű áll rendelkezésre. Így ezek részletezése a jelen szöveg keretein túlmutatnának, a kettő kapcsolatának elméleti megállapításait viszont elengedhetetlen részletezni.

Az egyik meghatározó megközelítési mód szerint a költészet nem attól lesz politikai, hogy a mindennapi politika színterére lép, állást foglal vagy expliciten utal konkrét eseményekre, személyekre, jelenségekre. Theodor W. Adorno például a líra és társadalom viszonyát vizsgáló előadásában a műalkotás társadalmi tartalmára való rákérdezést sürgeti, és úgy véli, „az egyén társadalomhoz való viszonyának minden lírai költeményben meg kellett találnia saját lecsapódását”.⁴ Mindazonáltal „a költészet [...] társadalmi értelmezésének nem szabad közvetlenül a művek, netán a szerzők úgynevezett társadalmi helyzetére vagy társadalmi érdekelttségére irányulnia”.⁵ Adornót nem az érdekli, hogyan reagál a vers egyes konkrét közéleti jelenségekre, hanem az, hogy miként viszonyul a társadalomhoz mint ellentmondásos egészhez.

Jacques Rancière is, leginkább a hétköznapitól eltérő politikafogalma által, sokkal összetettebben gondolkodik művészet és politika viszonyáról, semmint hogy a politikai költészetet egyszerűen a valóságra adott válasznak tekintse. Szerinte „a politika valójában nem a hatalom gyakorlása és a hatalomért folytatott harc”, hanem leginkább egy olyan szféra megképezése, amely kijelöli, hogy a társadalom mely tárgyakat és alanyokat tekinti relevánsnak, mit tételez érzékelhetőnek vagy mondhatónak.⁶ Az irodalom politikussága tehát azt jelenti, hogy „az irodalom mint irodalom részt vesz a látható és mondható felosztásában, a létezés, cselekvés és kimondás azon összefonódásában, mely

4 Theodor W. ADORNO, *Előadás a líráról és a társadalomról*, ford. HEGYESSY Mária = *A művészet és a művészetek*, szerk. LÁNG Rózsa, Helikon, Budapest, 1998, 49.

5 *Uo.*, 52.

6 Jacques RANCIÈRE, *Az esztétika mint politika*, ford. BAKCSI Botond, Helikon 2013/4., 493.

megalkot egy polemikus, közös világot”.⁷ Rancière szerint nincs „valós világ», mely az irodalmon kívül létezne, hanem csak véges számú konfigurációja van annak, ami valóságként adott, azaz az érzékelésünk tárgya és a beavatkozásaink terepe”.⁸

A politikai irodalomhoz való közelítések egy másik nagy csoportja abból indul ki, hogy a politikai költészet külső jelenségekre született reakció, amely tudatosan viszonyul a történelmi-politikai kontextusához. A költő, esszéista Edward Hirsch társadalmilag érzékeny és politikailag elkötelezett költészetről beszél,⁹ Bibi Jonsson svéd irodalomtörténész egy fokkal továbbmegy, és Göran Greidert idézve úgy véli, a politikai költészet azért születik, hogy használják valamire, azaz egész egyszerűen használati líra (brukslyrik).¹⁰ Kissé finomabban fogalmaz Henning Hagerup norvég esszéista és kritikus, szerinte azt érdemes politikai lírának tekinteni, mely kimondva is témájává teszi a költészet és társadalom közötti viszonyt.¹¹

Izgalmas és termékeny megközelítéseknek találok Rancière és Adorno gondolatait, jelen tanulmányban azonban a kifejezetten politikai célzattal született költészetet és annak a konkrét politikai eseményekhez való viszonyát vizsgálom, a hangsúly tehát nem az inherens, hanem a konkrét politikusságon van. A tévedések elkerülése érdekében az alábbiakban elemzendő szövegeket aktuálpolitikai lírának fogom hívni, ami természetesen nem zárja ki, hogy akár rancière-i értelemben is politikainak tételezzem őket.

Aktuálpolitikai líra alatt azokat a verseket értem, amelyek kortárs közéleti eseményekre reagálnak, és ez szövegszerűen is tetten érhető bennük egy helyszín, egy esemény, egy politikai aktor vagy bármilyen más jól dokumentálható utalás révén. Ez alapján tehát Petri György *Egy törvényre* című, az 1990-es címerváltoztatásról szóló verse inkább aktuálpolitikai költészet, mint Orbán Ottó 1999-es, *A dán királyi főszámvevő jelentése a Fortinbras & Fortinbras cég átvilágításáról* című verse, amelyet szintén nyílt politikai szerepvállalásként szokás értelmezni.¹²

7 Jacques RANCIÈRE, *The Politics of Literature*, Substance 2004/1., 10.

8 Jacques RANCIÈRE, *Dissensus. On Politics and Aesthetics*, Continuum, London – New York, 2010, 148.

9 Edward HIRSCH, *A poet's glossary*, Houghton Mifflin Harcourt, Boston – New York, 2014, 476.

10 Bibi JONSSON, *Nationalism och nazism i parnassens marginal: Om svensk politisk poesi och kampsång*, Nordisk Poesi 2019/1., 23.

11 Henning HAGERUP, *Ikke solen men en brann: Om politisk lyrikk = Vinternotater*, Tiden Norsk Forlag, Oslo, 1998, 181.

12 Vö. KÁLMÁN C. György, *Verselemzés*, Magyar Narancs 2012. 02. 13., https://magyar-narancs.hu/elso_valtozat/verselemzes-78734.

Fontos azonban, hogy az aktuálpolitikai címkében szándékaim szerint semmiféle negatív értékítélet nincs. Szokás ugyanis ezt a fajta költészetet valamiféleképpen alacsonyabb rendű irodalomnak tekinteni, azon az alapon, hogy hamar aktualitását veszítheti.¹³ Ebben a hozzáállásban egyrészt az a kissé idealisztikus gondolkodásmód jelenik meg, hogy a líra nemesebb annál, semmint hogy bemocskolják aktualitások, pláne politikai aktualitások, másrészt az, amely szerint a vers a jövőnek íródik, vagy legalábbis a jövőben válik nagy, meghatározó művé, „igazi költészetté”. Ez utóbbi ráadásul nem számol azzal, hogy minden irodalmi műnek sajátja bizonyos mértékű temporalitás. Természetesen kár lenne tagadni, hogy egy aktuálpolitikai vers könnyedén válhat elavulttá, de a politikai utalások semmilyen módon nem jelentik automatikusan azt, hogy egy szöveg rövid ideig marad érvényes. Arról nem is beszélve, hogy miért lenne feltétlenül értéktelenebb az a szöveg, amely egy hónapig számít relevánsnak?

Az aktuálpolitikai vers továbbá nem feltétlenül propagandaszöveg vagy buzdítódal. A norvég származású amerikai költő, Robert Bly szerint például a politikai költészet „nem írja elő nekünk, hogy tegyünk meg bizonyos dolgokat”, hanem csupán abban segít, hogy tudatosabban álljunk hozzá egyes problémákhoz.¹⁴ A szintén amerikai költő, Adrienne Rich pedig úgy vélekedik, igazi politikai verset nem lehet propagandisztikus célokkal írni. Mivel költészetről van szó, az csakis abból az igényből születhet, hogy a költő végiggondolja a saját hozzáállását az igazságtalansághoz, az ellenállás értelmét, valamint hogy felismerje a fájdalma, a félelme vagy a haragja forrását.¹⁵

Palesztina, Bagdad, Sylvi Listhaug

Az egyik legszembevetőbb különbség a norvég és magyar politikai líra között, hogy előbbiben jóval több szövegnek adja központi témáját egy-egy aktuális külpolitikai esemény. Az okok mélyebb feltárása egy másik tanulmány tárgya lehetne, itt csupán az egyik lehetséges, inkább

13 Ehhez lásd akár csak Elek Tibor hozzászólását a politikai költészetről szóló ÉS-vitában. ELEK Tibor, *A létező magyar politikai költészetről*, Élet és Irodalom 2011/48., <https://www.es.hu/cikk/2011-12-04/elek-tibor/a-letezo-magyar-politikai-kolteszetrrol.html>.

14 Robert BLY, *Leaping up into Political Poetry = Poetry and Politics. An Anthology of Essays*, szerk. Richard JONES, Morrow, New York, 1985, 134.

15 Adrienne RICH, *Power and Danger: Works of a Common Woman = On Lies, Secrets, and Silence. Selected Prose 1966–1978*, W. W. Norton, New York – London, 1995. [EPUB verzió]

vitaindítóként funkcionáló magyarázatot említtem Eirik Vassenden 2004-es „*Valóságáról*”, „*politikáról*” és „*háborúról*” című esszéje nyomán. Álláspontja szerint a norvég irodalmi térben „radikálisnak” lenni vagy lázadni az elit ellen nem ad különleges státuszt, mivel az irodalomnak nagyjából az összes szintjén mindenki „radikális”. Ahogy Vassenden fogalmaz, a norvég kulturális életet vezető politikai robotpilóta mindig kissé a középtől balra húz. Az tehát, hogy külföldön történnek fontos politikai események (Vassenden elsősorban a háborút tekinti ilyennek), lehetőséget ad a norvég irodalomnak a „mi ellenük” nézőpont kipróbálására, valamint a heroizmusra, amelynek a kiélését a hazai politikai közeg – több okból kifolyólag – nem igazán teszi lehetővé.¹⁶ Ezek nyomán könnyű lehet belátni, hogy Magyarországon miért elsősorban „hazai ügy” a politikai irodalom, elég csak az elmúlt években újra és újra felbukkanó *kulturkampf* kifejezésre és a részeként lezajló vitákra gondolni. A különbségeknek természetesen nem elhanyagolható mértékben vannak egyéb, például irodalomtörténeti vagy irodalomszociológiai okai is, de ezekre itt most nincs lehetőségem kitérni.¹⁷

A következőkben konkrét versek példáján keresztül igyekszem bepillantást nyújtani a norvég aktuálpolitikai költészet közelmúltjába. Az első szöveg a *Tolv linjer om en Jaffa-appelsin* [Tizenkét sor egy jaffanarancsról] című vers Jan Erik Vold-tól, akit nyugodtan nevezhetünk a kortárs norvég irodalom élő legendájának, illetve ő az egyik legtöbbet idézett szerző, ha politikai líráról van szó. Vold viszonya a politikai irodalomhoz olyan szempontból különleges, hogy a norvég irodalmi teret tekintve erősen átpolitizált hetvenes években többé-kevésbé apolitikus lírát írt, míg az apolitikus kilencvenes években megjelent versei egyértelműen sorolhatók a társadalmilag elkötelezett irodalomhoz.¹⁸ Erősen politikai ez a szöveg is, amely a 2003-as *Diktet minner om verden* [A vers a világra emlékeztet] című kötetében jelent meg:

Egy jaffanarancs
nem
jaffa-
narancs. Az íze olajfáké,

16 Eirik VASSENDEN, *Om „virkelighet”, „politik” og „krig” = Den store overflaten*, N. W. Damm & Søn, Oslo, 2004, 32–52

17 A kérdéshez izgalmas adalékokkal szolgál magyar részről: HORVÁTH Györgyi, *Utazó elméletek: angolszász politizáló elméletek kelet-európai kontextusban*, Balassi, Budapest, 2014.

18 Henning Howlid WÆRP, *Virkeligheten, den dusjen”. Jan Erik Vold gjennom fire tiår*, Nordlit 2001/1., 125.

amelyeket gyökerestől
tépnek ki
az ellenség
kotrógépei. Ez

nem
igaz. Az viszont igen,
hogy a törött keresztnek
hosszú karjai vannak.¹⁹

A vers belső összefüggései az olvasó részéről olyan közéleti háttértudást feltételeznek, amely nélkül erősen megkérdőjelezhető a szöveg termékeny befogadása. Természetesen továbbra is a szöveg elemei állnak a középpontban, de ezek az elemek nem feltétlenül csak egymáshoz való viszonyulásaik által kapnak jelentést.²⁰ Ha nem vagyunk tisztában azzal, hogy Jaffa Tel-Aviv része, és nincs tudomásunk az izraeli–palesztin konfliktusokról, akkor a vers első és második mondata között csak nagyon nehézkesen tudunk bármiféle kapcsolatot teremteni. Nem arról van azonban szó, hogy a fikció szférájában létező műalkotás megértéséhez a valóság szférájához kell fordulnunk, hanem arról, hogy a fenti versre is a valóság részeként érdemes tekintenünk, ahogy az már Rancière kapcsán is felmerült.

Ez tehát azt jelenti, hogy egyetlen szféra létezik, és a szöveg ebben fejt ki a hatását, azaz ebben harcol a jelentések megváltoztatásáért, vagyis Rancière-rel szólva beleavatkozik az érzékelhető felosztásába és rekonfigurációjába. A jaffanarancs mint az Izraelből származó népszerű narancsfajta apolitikussága íródik felül azzal, hogy a vers második mondata egyértelműen a Palesztina területén erőszakkal létrehozott izraeli telepekre utal. Az elbizonytalanító harmadik mondat azonban éppen azt illusztrálja, amit Claus Madsen ír vers és valóság viszonyáról: a szöveg valóság, és nem a nyelv a végső célja, mindazonáltal tisztában van a nyelv és valóság közötti viszony problematikusságával, és közvetíti a nyelv valóságért és jelentésért folytatott küzdelmét.²¹

19 Jan Erik VOLD, *Diktet minner om verden*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo, 2005, 4.

20 Erről lásd Erick BJERG HAGEN, *Autonomiestikken i litteraturforskningen. Enda en gang*, Klassekampen 2004. 01. 17., <https://arkiv.klassekampen.no/8570/article/item/null/autonomiestikken-i-litteraturforskningen--enda-en-gang>.

21 Claus MADSEN, *Den ny autonomi. Lyrikkens relationer til virkelighed i lyset af nykritik, strukturalisme og formalisme = Nye positioner i samtidslyrikken. Modernisme i nordisk lyrikk 10*, szerk. Rasmus DAHL VEST – Eirik VASSENDEN, Alvheim & Eide, Bergen, 2019, 49–50.

Az „[e]z nem igaz” kijelentés azonban erős kettősséget hordoz magában. Bár a versbeszélő látszólag visszavon egy állítást, és ezáltal mintegy megsemmisíti a vers addigi kijelentéseit, tisztában kell lennie az- zal, hogy utólagos korrekció nem szünteti meg teljesen a befogadás során már megképződött kapcsolatot a jaffanarancs és a gyökerestől kitépett olajfák között. Ez a kijelentés ráadásul a szöveg líraiságát is visszavonja, hiszen ha a beszélő versként tekintene a szövegre, nem lenne feltétlenül szüksége a helyesbítésre, mivel egy versnek, szemben egy politikai kijelentéssel, egyébként is nehezen lehetne számonkérni az igazságtartalmát. Ez a gesztus tehát felfogható a politikusság erősítéseként is.

Az utolsó mondat, az első kettővel ellentétben, egy objektíve akár valósnak is tételezhető kijelentést tartalmaz, abban viszont különbö- zik az eddigiektől, hogy nehezebb egyértelmű aktuálpolitikai utalás- ra lelni benne. Fenyegetésként is értelmezhető baljós sorokkal zárul a vers, és ez a sokféle interpretációra való nyitottság mintha annak mondana ellent, hogy az aktuálpolitikai tartalom a „költészet” rová- sára megy.

Épp ezért gondolom kissé félrevezetőnek politika és költészet szembeállítását abban az értelemben, ahogy azt például Atle Kittang is megemlíti a *Politika és költészet – egy önellentmondás?* című esszéjé- ben: a költészet jelentésgazdag, sok konnotációval dolgozik, kontemp- lációra kész, miközben a politika jellemzően az egyértelmű állás- pontok terepe.²² Miért kellene azonban a költészet ilyen, a politika pedig olyan legyen? Illetve Jan Erik Vold versénél maradván, miért ne lehetne az aktuálpolitikáról összetettebb módokon, akár „klasszikus” lírai minőségben beszélni?

A politikáról való beszédet más szempontból világítja meg a követ- kező vers, a *Guernica 1937 – Bagdad 2003*, melyben a középgeneráció egyik legmeghatározóbb költője, Steinar Opstad dolgoz fel szintén kö- zel-keleti témát. Opstad meglehetősen ritkán érinti verseiben a közéletet, ha mégis, akkor szinte kizárólag nemzetközi eseményekre reflektál.

A 2009-es *Avhymninger* [Himnuszتانítások] című kötet *Avdu- kinger* [Leleplezések] ciklusában megjelent írás egy, a 2009-es kötet- be kerüléshez képest már nem is annyira kortárs politikai eseményt elevenít fel:

22 Atle KITTANG, *Politikk og lyrikk – ei sjølvmotseiing?* = *Diktekunstens relasjonar: estetikk, kultur, politikk*, Gyldendal, Oslo, 2009, 223.

Amikor az USA külügyminiszterének
Irak megszállását kellett volna megindokolnia,
észrevették, hogy az emelvény mögött
Picasso *Guernicája* lóg,
és még időben gondoskodtak arról,
hogy le legyen takarva

Picasso egy lovat és egy bikát festett,
akiknek feje megcsönkített testek
fölé magasodik,
de nem volt hajlandó elmagyarázni a szimbolikát,
azt mondta: a ló az ló, a bika az bika,
olyannak festem a dolgokat, amilyennek látom őket

A *Guernica* nem akadályozta meg
a külügyminisztert abban, hogy elmondja a beszédét
A letakart kép metaforája lett annak,
amit tudnunk kellett volna,
amit meg kellett volna értenünk

Írok, tehát én is részese vagyok mindennek,
és ez azt is jelenti,
hogy nem vagyok megbízható tanú,
vagy másképpen:
az, hogy szeretek és szenvedek, nem bizonyít semmit²³

A vers abban is különbözik a Vold-szövegtől, hogy az aktuálpolitikai tartalom nem csak utalásszinten, hanem egészen konkrét módon van jelen benne. Az esemény valós, 2003. február 5-én Colin Powell amerikai külügyminiszter tényleg úgy adott sajtótájékoztatót az ENSZ New York-i székházában az iraki háborúról, hogy a *Guernica* mögötte lógó faliszőnyeg-reprodukcióját letakarták egy kék függönnyel. A szöveg időtállóságát, amelynek bizonyítéka a hat év eltérés Powell sajtótájékoztatója és a vers kötetbe kerülése között, éppen ez az explicit politikusság is biztosítja. A *Guernica 1937 – Bagdad 2003* ugyanis nem elsősorban a befogadó aktuálpolitikai háttértudására épít, hanem a történelmi és művészettörténeti ismereteire, amennyiben magától értetődőnek veszi,

23 Steinar OPSTAD, *Az elégett naplóból. Válogatott versek*, ford. VAJNA Ádám, Balatonfüred Városért Közalapítvány (Tempevölgy), Balatonfüred, 2020, 38–39.

hogy az olvasó tisztában van Pablo Picasso képének jelentőségével és történelmi kontextusával. A *Guernica* éppen a politikaiként értelmezett művészeti alkotás időtállóságának egyik legékezebb példája, melynek befogadástörténetét végigkísérték a közéleti viták.²⁴ Opstad ekphrasziszként is értelmezhető írásában ezt használja fel. A vers ráadásul izgalmas módon nyúl a műfaji konvenciókhoz, a Laura M. Sager Eidt által bevezetett négy ekfráziskategóriából hármát is magába foglal, ráadásul a kevésbé összetettől a bonyolultabb ekfrázistípus felé haladva. Az első versszak *járadékos ekfrázis* (attributive ekphrasis), vagyis olyan jelenetre való utalás, amelyben műalkotást mutatnak be vagy említenek meg; a második versszak *ábrázoló ekfrázis* (depictive ekphrasis), azaz a kép konkrétabb leírása; a harmadik versszak pedig *értelmező ekfrázis* (interpretive ekphrasis), amelybe a műalkotásról alkotott reflexiók tartoznak.²⁵

A vers azonban nem csupán háborúellenes aktuálpolitikai költészet, és ez a negyedik versszakban válik egyértelművé. Opstad már a *Guernica* említésével is látványosan tematizálja művészet és politika viszonyát, az utolsó versszakban viszont kifejezetten explicitté teszi azt. Sőt, első látásra mintha éppen visszavonná a megszólalás jogosságát azzal, hogy kijelenti, „nem vagyok megbízható tanú”. Itt érdemes azonban visszatérni a második versszak Picassójához, aki nem hajlandó egyértelműsíteni a szimbolikát, és azt állítja, „olyannak festem a dolgokat, amilyenek látom őket”. Mintha Picasso éppen azért nem szeretné megmagyarázni a művét, mert – akárcsak a vers beszélője – tudja magáról, hogy nem megbízható tanú. A *Guernica* nem azért lesz tehát politikai, mert a művész kijelentéseket tesz (azaz kimondva is tanúként lép fel), hanem attól válik azzá, ahogyan a nézők befogadják. Ugyanígy az, hogy a versbeszélő (vagy éppen a költő) szeret és szenved, nem bizonyít semmit. Az viszont már igen, ami a befogadás során létrejön. A versbeszélő Picassóhoz hasonlóan olyannak festi le a dolgokat, amilyenek látja őket, a többi nem rajta múlik.

Opstad és Vold verse is olvasható tehát olyan szöveggént, amely végeredményben az aktuálpolitikai költészet problémáit is tematizálja, és ez alól nem lesz kivétel Nils-Øivind Haagenen *Jeg kan ikke snakke for avisredaktørene eller skuespillerne eller musikerne eller teaterfolket* [Nem

24 Erről lásd David COHEN, *Hidden Treasures. What's so controversial about Picasso's Guernica?*, Slate 2003. 02. 06., <https://slate.com/news-and-politics/2003/02/what-s-behind-the-un-cover-up-of-picasso-s-guernica.html>.

25 Laura M. SAGER EIDT, *Writing and Filming the Painting Ekphrasis in Literature and Film Editions*, Rodopi B.V., Amsterdam – New York, 2008, 45–56.

beszélhetek az újságok szerkesztői vagy a színészek vagy a zenészek vagy a színházi emberek nevében] című verse sem. A szöveg Haagensen 2019 őszén megjelent, erősen átpolitizált *Det uregjerlige* [Az önfejtűek] című kötetéből való, és válaszként íródott egy Sylvi Listhaugtól származó idézetre, aki a norvég jobboldali Fremskrittspartiet [Haladás Párt] 2013-tól több miniszteri posztot is betöltő politikusa. Ez az idézet nem is klasszikus mottóként, hanem külön oldalon, a vers előtt olvasható, és Listhaug önéletrírásából, a *Der andre tier* [Ahol mások hallgatnak] című könyvből származik: „[a]z újságok szerkesztőiről, a politikusokról, a PR-osokról, az írókról, a színészekről, a zenészekről, a színházi emberekről beszélek, azokról, akik piedesztálra emelik magukat, és úgy érzik, jobbak mindenkinél”.²⁶ Erre reflektál már a vers címe is, az első sor pedig folytatja a mondatot:

de beszélhetek az írók nevében

beszélhetek a nevükben
mert a fél életem azzal telt
hogy velük beszélek

mint újságíró
mint kolléga
mint barát
és mint kiadó²⁷

Az előző két verssel kapcsolatban kevés szó esett arról, hogy az aktuálpolitikai versekben megszólaló hang hogyan pozicionálja magát, valamint hogy kihez és miért beszél. Természetesen egyik itt szóba kerülő írás sem a romantikus gyökerű képviseleti tradíciót folytatja, de ezzel sokat még nem állítottunk, lévén, hogy 21. századi szövegekről van szó. Egyéb általánosító kijelentéseket azonban első pillantásra nehéz lenne tenni, hiszen például Vold versében a beszélő teljesen háttérbe szorul, Opstadnál viszont éppen előtérbe kerül, míg a másik két kérdésre nem kapunk egyértelmű választ. Ami Haagensennél különleges ebből a szempontból, hogy a kihez (Sylvi Listhaug) és a miért (cáfolat, meggyőzés) is kimondásra kerül. Az előző két vershez képest

26 Idézi Nils-Øivind HAAGENSEN, *Det uregjerlige*, Forlaget Oktober, Oslo, 2019. [EPUB verzió]

27 *Uo.*

tehát ez a szöveg sokkal közelebb kerül a politikai beszédhez, amelynek inkább jellemzője, hogy valamire való válaszként, és egyértelműen a cáfolat vagy a meggyőzés céljából születik.

A fenti bevezető sorok után a szöveg azzal folytatódik, hogy a versbeszélő feleleveníti néhány személyes emlékét más norvég írókkal, például hogy Per Pettersonnal üldögél kis asztalnál, aki amikor új könyve jelenik meg, mindig elmondja, hogy ez alkalommal nem sikerült, most el fogják kapni a kritikusok, de aztán sosem lesz így; vagy például hogy Jan Erik Vold felhívja Stockholmból telefonon, és meghallgattatja vele az esőt, majd azt kérdezi, szép, ugye; esetleg hogy Vigdis Hjorth arra kéri egy közös felolvasásukon a közönséget, hogy „olvassanak, amit akarnak / éljenek úgy, ahogy akarnak”.²⁸ A vers tehát személyes élményekkel igyekszik cáfolni az elitizmus, a beképzeltség vádját, és miután kijelenti, hogy az írók éppen azért írók, mert mindekire felnéznek, a következő sorokkal zárul:

az írók felesleges
jelentéktelen
alkalmatlan
gyerekek

akik megpróbálnak csendben ülni a székükön

és ez nem találó megfogalmazás
és ez nem túlzás

ez húsz év az életemből
valószínűleg a húsz legjobb
(még ha ez nem is mond sokat)²⁹

Az írók ilyenfajta lefokozása meglepő gesztus egy egyértelműen közéleti kötetben, amely verseinek nagy része valamiféle aktuálpolitikai eseményre való reflexió, számos szövegben kerülnek elő konkrét események vagy politikai aktorok, és minden vers alatt pontos dátum jelzi a szövegen kívüli valósághoz való kapcsolatot. A vers ezzel azt az alapvető kérdést tematizálja, hogy milyen jogon és kinek a nevében beszél, beszélhet a költő, ha politikai állításokat tesz. A címben kizárja

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

a mások nevében való beszéd gyakran szinte elvárásként megfogalmazódó lehetőségét,³⁰ és bár végeredményben egy csoport tagjaként annak nevében szól, ennek a csoportnak azonban éppen a politikai megszólaláshoz (sőt, gyakorlatilag bármiféle megszólaláshoz) való jogát kérdőjelezi meg. Igaz, ezt a gesztust kiegészíti az „akik megpróbálnak csendben ülni a székükön” sor, amelyet akár úgy is értelmezhetünk, hogy az írók valamiféle belső kényszer hatására, de legalábbis akaratuk ellenére nyilvánulnak meg. Hogy nem ők tehetnek arról, hogy beszélniük kell.

Végeredményben valami hasonló történik itt, mint Opstad versében: a hangsúly arról, hogy mit mond a szerző, áttevődik arra, hogy mit szól a befogadó. Mintha a lényeg egyik elemzett versben sem a megszólaló személye vagy véleménye lenne. Voldnál, mint már említettem, a beszélő teljesen háttérbe vonul. Opstadnál hiába lép elő és vonja vissza látszólag az állítását, a picassói csendben maradás gesztusával jelzi, hogy ne a művészre figyeljünk. Haagensen versében hasonló válszút elé kerülünk: vagy hiszünk a beszélőnek, és a politikai költészet mint olyan megkérdőjeleződik, vagy a beszélő állításából azt a következtetést vonjuk le, hogy ne rá figyeljünk, ne azzal foglalkozzunk, ki és milyen jogon tesz állításokat. Figyeljünk arra, hogy mint befogadók, hogyan viszonyulunk a versekben érintett politikai problémákhoz.

30 Erről lásd Jay PARINI, *Why Poetry Matters*, Yale University Press, New England – London, 2008, 117; ill. Edward HIRSCH, *How to Read a Poem. And Fall in Love with Poetry*, Harcourt, New York, 1999, 180.